

اکوتوریسم کویری و توسعه پایدار روستایی استان خراسان جنوبی

محمود فال سلیمان^{۱*}، جواد میکانیکی^۱، مرجان نیک شعار^۲^۱ دانشیار گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران^۲ دانش آموخته کارشناسی ارشد گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: mfall@birjand.ac.ir

واژگان کلیدی: چکیده

جاذبه‌های کویری، توسعه پایدار، اکوتوریسم، گردشگری سبز، استان خراسان جنوبی.

اکوتوریسم به عنوان گونه‌ای از گردشگری در طبیعت مورد توجه برنامه ریزان در ایران است چراکه برای تقویت اقتصاد محلی جایگاه مهمی دارد. استان خراسان جنوبی علیرغم محدودیتهای زیست - محیطی در زمینه رشد و توسعه، از قابلیت‌ها و جاذبه‌ای متنوعی در زمینه گردشگری طبیعی برخوردار است که گردشگری کویری یکی از این زمینه‌ها است. هدف این مقاله، شناخت و تحلیل اقتصادی گردشگری کویری و بیان چالش‌های آن جهت توسعه سکونتگاه‌های پیرامون کویرهای هدف گردشگری در بستر جغرافیایی این استان می‌باشد. روش پژوهش از نوع تحقیقات توصیفی و تحلیلی و از نظر هدف، کاربردی می‌باشد. جامعه مورد مطالعه در این تحقیق شامل روستاهای هدف گردشگری در حاشیه هفت کویر گردشگری استان خراسان جنوبی می‌باشد. کل جمعیت روستاها و کمپ‌های کویرهای یاد شده در سال ۱۳۹۵ برابر با ۱۳۰ خانوار هستند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در ارتباط با مزیت‌های گردشگری در نواحی کویری عوامل متعددی دخیل هستند که مهمترین آنها مربوط به ایجاد آرامش روحی و روانی، استفاده از چشم اندازهای خاص کویری جهت فعالیت‌هایی مانند عکاسی می‌باشد. در بخش اقتصادی تاثیر گردشگری بر وضعیت اقتصادی خانوارهای از ابعاد مختلف با گزینه زیاد ارزیابی گردیده است. همچنین در خصوص موانع گردشگری در مناطق کویری بیشتر شرایط نامساعد طبیعی از جمله شرایط دمایی، گردوغبار و ریزگردها در اولویت قرار گرفته است.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۵/۹

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۸/۱۸

مقدمه

ضرورت توجه به توسعه روستایی نسبت به توسعه شهری از آن روست که راهحل نهایی مسئله بیکاری شهری و تراکم جمعیت، بهبود محیط روستایی است. توسعه روستایی فرایندی چندبعدی است که موضوع آن بهبود و ارتقای کیفیت زندگی اقشار فقیر و آسیب‌پذیر روستایی است و با بهره‌گیری از سازوکارهایی چون برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، تقویت خوداتکایی فردی و جمعی و ایجاد دگرگونی مناسب در ساختارهای ذهنی و اجتماعی روستاییان تلاش می‌کند که قدرت، توان و اختیار بهره‌گیری آنان از قابلیت‌ها و منابع در اختیار را تقویت کند تا از این طریق بتوانند وضعیت موجود را به وضعیت مطلوب تغییر دهند. تحقق چنین توسعه‌ای نیازمند دگرگونی در ساختارهای نهادی، فنی، شخصیتی و ارزشی دارد که منجر به تغییرات اساسی در ساختار اجتماعی و ویژگی‌های شخصیتی روستاییان می‌شود و پیامد آن باید پاسخگویی به نیازهای اساسی، ارتقای کیفیت زندگی و تقویت اتکابه‌نفس و آزادی انتخاب و عاملیت روستاییان باشد.

اکوتوریسم در ایران از امکان رشد قابل توجهی برخوردار است. ایران از نظر تنوع اقلیمی کامل در پنج کشور نخست جهان قرار دارد. این گونه گردشگری مانند گردشگری تفریحی منافی ملاحظات اخلاقی و اجتماعی فرهنگی ایرانیان نیست؛ و نسبت به سایر گونه‌ها نیازمند سرمایه‌گذاری کمتری در بخش زیرساخت‌هاست. با این توصیف، مناطق کویری و شنزارها از دیرباز مورد توجه گردشگران بوده و از قابلیت‌های بالقوه گردشگری برخوردار هست و توانایی جذب گردشگران را از نقاط دور و نزدیک دارد. در این چارچوب، کویرهای استان خراسان جنوبی با برخورداری از جاذبه‌های متعدد طبیعی و همچنین داشتن بوم‌گاه و مناظر زیبا می‌تواند یکی از بزرگ‌ترین کانون‌های گردشگری کویری باشد.

حاکمیت نگاه بخشی در فرایند سیاست‌گذاری کشور و نبود دیدگاه کل‌نگر سبب شده است بخش‌های مختلف و شهرها و روستاها، هر یک جزیره‌ای عمل کنند و به اصل مکمل بودن مکان‌ها توجه چندانی نشود. از این رو تمرکز بر مکان‌ها به جای بخش‌های اقتصادی، یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های سیاست‌گذاری روستایی و الزامات تحقق توسعه متوازن و شکوفایی قابلیت‌های اقتصادی نقاط جغرافیایی کشور بر اساس نگاه آمایشی است. در این نگاه بدون تعصب بخشی، قابلیت‌های اقتصادی یا مجموعه‌های از مکان‌های جغرافیایی بر اساس معیارهایی مانند ایجاد اشتغال، ارزش افزوده، تخریب نشدن محیط‌زیست و منابع طبیعی و تقویت سرمایه اجتماعی مطالعه، شناسایی و بر اساس آن، فعالیت‌های اقتصادی به نحوی طراحی و اجرایی می‌شوند که در سطح مکان یا مکان‌های یادشده، بیشترین همافزایی ممکن بین فعالیت‌های اقتصادی مربوط روی دهد (بدری و همکاران، ۲۰۱۹: ۳). از این رو توسعه گردشگری روستایی سیاست مناسب برای توسعه مناطق حاشیه‌ای روستاهاست. در ایران مناطق حاشیه‌ای از توسعه قابل قبول برخوردار نیستند لذا توسعه گردشگری روستایی بر پایه منطق حاشیه‌ای در ایران نتیجه‌بخش خواهد بود (امیری و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۶). ایران در زمینه گردشگری توانمندی‌های بسیار زیادی دارد و غنای جاذبه‌های گوناگون باعث شده که آن را جهانی در یک مرز بنامند. اکوتوریسم گرایش تازه‌ای در صنعت جهانگردی و مبتنی بر مسافرت‌های هدفمند همراه با دیدار و برداشت‌های فرهنگی معنوی از جاذبه‌های طبیعی و لذت‌جویی از پدیده‌های گوناگون آن است دارد اکوتوریسم رابطه قوی با گردشگری و محیط‌زیست دارد. گردشگری پایدار شیوه مثبت برای کاهش هیجانات و تنش‌هایی است که به‌وسیله تأثیرگذاری متقابل میان صنعت گردشگری و بازدیدکنندگان محیط‌زیست و جوامع میزبان به وجود می‌آید (قوچانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۸). در واقع اکوتوریسم با پیروی از فلسفه حیات مدار و تکیه بر ارزش‌های ذاتی و درونی، از طریق حفاظت از عرصه‌های طبیعی، انتفاع جوامع محلی، ترکیب مناسب توسعه، حفاظت از محیط‌زیست، میراث‌های فرهنگی و پایداری را امکان‌پذیر می‌سازد (تبریزی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۱۰). گردشگری کویر یکی از زیرشاخه‌های اکوتوریسم است که امروزه به‌طور چشمگیری در حال گسترش است. در تفکر دستگاهی، بیابان نه تنها به دلیل وجود گونه‌هایی منحصر به فرد و

توان اکولوژیکی ویژه نعمتی الهی به شمار می‌رود، بلکه قابلیت‌ها و ارزش‌های اقتصادی اجتماعی آن، توان بالایی را برای این بوم زیست رقم‌زده است. کویر و بیابان ظرفیت زیادی برای توسعه کویری و بیابانی دارد و این توسعه باید با در نظر گرفتن معیارهای پایداری باشد (فیروز جایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۰۳). گردش در بیابانها و نواحی کویری و دیدار از جاذبه‌های بیابانی و کویری، پوشش گیاهی، حیات جانوری، اشکال مورفولوژی، انجام فعالیت‌های ورزشی و بازدید از سایر جاذبه‌های آن نوع خاصی از گردشگری را به وجود آورده است. شناخت دقیق و اصولی توانایی‌های نواحی کویری و راه‌های بهره‌برداری از آن از ضروریات اساسی برای توسعه اجتماعی و اقتصادی منطقه و حتی ایران است. شناخت جاذبه‌های توریستی و اکو توریستی این مناطق هنوز به‌طور کامل مورد توجه قرار نگرفته است؛ بنابراین لازم است مطالعات دقیقی درباره‌ی ویژگی‌های این جاذبه‌ها و همچنین راه‌های بهره‌برداری و ایجاد زیرساخت‌های مناسب باهدف توسعه این صنعت نوپا در ایران صورت گیرد. برای اجتناب از پیامدهای نامطلوب گردشگری نیاز به توسعه اندیشیده شده است. دست یافتن به این مهم، مستلزم برنامه‌ریزی برای بستری است که قرار است توسعه در آن صورت پذیرد. ظرفیت گردشگری مناطق کویری می‌تواند به‌عنوان عاملی مکمل و حتی جایگزین، نقش اساسی در حفظ حیات اجتماعی در این نواحی و حتی توسعه و رونق زندگی در این مناطق داشته باشد. هرچند نباید این نکته را از نظر دور داشت که گردشگری در مناطق حساس کویری همچون تیغ دو دمی است که استفاده از آن باید همراه با آگاهی و برنامه‌ریزی‌های دقیق باشد. اگرچه نواحی کویری توان بالایی در زمینه‌هایی همچون صنعت و گردشگری دارند، اما با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی این مناطق و کمبود ظرفیت تحمل نواحی کویری در مقابل دست‌کاری‌های بشر، بهره‌برداری بی‌رویه از این مناطق می‌تواند منجر به ایجاد نتیجه‌ای عکس شود. از این رو رعایت اصول توسعه پایدار و استفاده از آن دسته از اوان‌هایی که کمترین میزان دخالت بشر را در این اکوسیستم‌های بسیار حساس به همراه داشته باشند، برای توسعه این نواحی ضروری به نظر می‌رسد (خورشیدی و معتمد، ۱۳۹۴).

استان خراسان جنوبی یکی از استان‌های کویری و زیبای ایران است که در طول سال گردشگران داخلی و خارجی بسیاری به این دیار قدم می‌گذارند و ضمن تهیه سوغات و هدایا از جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی این استان کویری دیدن می‌کنند. طبیعت خاص استان خراسان جنوبی در دشت بزرگ لوت و چشم‌اندازهای زیبای آن در جنوب استان در کنار بیابان‌های کوهستانی شمال شرقی استان از جمله مهم‌ترین مناطق توریستی-طبیعی خاص به شمار می‌رود. خراسان جنوبی از مناطق تاریخی و بناهای معماری قابل توجهی برخوردار است. بیرجند، خوسف، سربیشه و نهبندان هر یک دربرگیرنده جاذبه‌های تاریخی و معماری بااهمیتی هستند که به لحاظ معماری و تاریخی، این استان را غنی و پربار ساخته‌اند. از سوی دیگر با توجه به شرایط آب‌وهوایی خشک و خشک‌سالی‌های پی‌درپی و پایین رفتن سطح آب‌های زیرزمینی به نظر می‌رسد برای توسعه پایدار شهرها و روستاهای آن توجه به یک منبع دائمی اقتصادی برای این مناطق ضروری است که همانا این منبع اقتصادی می‌تواند گردشگری کویر و فعالیت‌های وابسته به آن باشد. از جمله ویژگی عمده کویرهای استان تنوع و جذابیت منحصر به فرد هریک از نقاط کویری هست که شامل کویر همت‌آباد زیرکوه (کویر سبز)، کویر ده سلم و حیدرآباد نهبندان (اورست شنی)، کویر نجوم سه قلعه سرایان (رصدگاه نجوم)، کویر مظفری فردوس (مشهور به دم یوز) کویر حلوان طبس، کویر بشرویه، کویر خور در عرصه جغرافیای استان هست. با توجه به اینکه تاکنون بررسی جامعی درباره فرصت‌های مناطق کویری، مناطق اقتصادی و همچنین تنگناهای توسعه کویر نوردی در استان به عمل نیامده است. این تحقیق در پی کنکاش در مسائل فوق در راستای توسعه پایدار روستایی هم‌جوار منطق جاذب کویر نوردی استان است. با توجه به اینکه قسمت اعظم کشور ایران در قلمرو مناطق خشک و بیابانی قرار دارد، شناخت دقیق و اصولی و توانایی‌های بیابانها و کویرها به خصوص دشت و بیابان لوت و راه‌های بهره‌برداری از آنها، از ضروریات اساسی توسعه اقتصادی و اجتماعی منطقه و حتی کل کشور است.

یکی از ساده‌ترین راه‌های استفاده از این گونه اراضی، استفاده از توانمندی‌های اکوتوریستی و ژئوتوریستی آنهاست. تا کنون شناخت جاذبه‌های اکوتوریستی و ژئوتوریستی این منطقه به طور کامل صورت نگرفته و لازم است مطالعات دقیق تری در خصوص ویژگی‌های این جاذبه‌ها و همچنین ایجاد زیرساخت‌های مناسب برای توسعه این صنعت نوپا صورت گیرد. اگرچه در برخی از منابع به جاذبه‌های شناخته شده دشت و بیابان لوت - از جمله کلوت‌ها و هرم‌های عظیم ماسه ای - اشاره شده است، اما منابع مذکور علاوه بر اینکه دید کاملی از پدیده‌های موجود به دست نمی‌دهند، از منظر ژئوتوریسم نیز به پدیده مورد نظر نپرداخته‌اند. نوشتار حاضر ضمن معرفی جاذبه‌ها و پتانسیل‌های مناطق کویری و بیابانی استان خراسان جنوبی، تاثیر اقتصادی گردشگری کویری را بر روستاهای پیرامونی مورد بررسی قرار داده و تنگناهای سکونت‌گاه‌های حاشیه‌ای و سایر عوامل را در این خصوص بیان می‌نماید.

توریسم یا گردشگری دارای اشکال مختلف و انواع گوناگونی است که بسته به شرایط محیطی، متفاوت می‌باشد. (cater, 2000:43) جاذبه‌های گردشگری از سوی سازمان جهانی گردشگری به سه دسته ی جاذبه‌های طبیعی، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی و جاذبه‌های ویژه تقسیم می‌شوند. (Znskeep, 1991: 31) اکوتوریسم به آن نوع از توریسم اطلاق می‌شود که مبتنی بر مسافرت هوشمند به مناطق طبیعی برای مطالعه، لذت جویی و استفاده معنوی از مناظر طبیعی و... می‌باشد. (مجنونیان، ۱۳۸۱: ۵) والارس و پیرس نیز اکوتوریسم را سفر به مناطق دست نخورده ی طبیعی به منظور مطالعه و کسب لذت می‌دانند. (wallarce & pierce, 1996: 844)

اکوتوریسم به عنوان گونه ای از گردشگری دوران پست مدرنیسم که در پی شکل‌گیری مفاهیمی چون توسعه پایدار تولد یافته است، با ظرفیت‌هایی که دارد می‌تواند فرصت‌های مناسب را جهت توسعه روستاها در همه ابعاد آن ایجاد کند و به عنوان راهکاری اساسی در توسعه ی روستایی مطرح شود. مهم‌ترین مقوله برای دست‌یابی به اثرات گردشگری در شکل ویژه و پایدار آن می‌تواند در مناطق روستایی باشد. گردشگری روستایی بخشی از بازار گردشگری و منبعی برای اشتغال و درآمد بوده و می‌توان آن را ابزار مهمی برای توسعه اقتصادی-اجتماعی و اکولوژیکی جوامع روستایی قلمداد کرد (boroumand et al, 2018:105-122) و آن را به عنوان راهبردی برای حفظ محیط زیست و فرهنگ روستایی به کار گرفت. (Jafarashash,2018:85-105) این نوع از گردشگری نه تنها موجب منافع اقتصادی برای مردم روستایی می‌شود، بلکه به طور مستقیم و غیرمستقیم به فعالیت‌های تحقیق و حفاظت منطقه از لحاظ مالی کمک خواهد کرد. (Dear den, 1997:44)

برطبق استدلال مارتین و همکاران روندهای جدید در گردش‌گیری سبب شده است که مناطق جدیدی به مقاصد گردش‌گیری اضافه شود (Martín, J.M et al, 2018:10). مناطق بیابانی و کویری به عنوان یکی از زیباترین، ناشناخته‌ترین و بکرترین جاذبه‌های گردشگری محسوب می‌شوند. از نظر اتکینسون گردشگری کویری نوعی گردشگری است که یک سری افراد خاص از تماشای مناطق ویژه ای که جاذبه‌ها و فعالیت‌های خاصی را ارائه می‌دهند، لذت می‌برند. Atkinson, D, (2016: 10) گردشگری کویری در جهان سهم و جایگاه بالایی در تولید ناخالص داخلی برخی از کشورها مانند شیلی در آمریکای جنوبی و برخی کشورهای آفریقایی در حواشی صحرای سینا در کشور های حاشیه خلیج فارس دارد. (Razvani & Safaei,2005:5) شناخت دقیق و اصولی توان نواحی کویری برای گردشگری و حتی برنامه ریزی برای ساخت برند معتبر برای آن می‌تواند مقدمه ای بر توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و در کل گردشگری مناطق موجود به خصوص مناطق روستایی موجود در آن‌ها گردد. (Baker, 2007:5) مکان‌های کویری یکی از رویکردها و رهیافت‌های پایداری مکان‌های سکونتی و اقتصاد‌های محلی حاشیه کویر است. (Barnes et al, 2014: 121-139) این مساله از آن جهت حائز

اهمیت است که بسیاری از روستاهای واقع در مناطق گرم و خشک به ویژه در مناطق حاشیه کویری به رغم برخورداری از جاذبه های طبیعی و انسانی گردشگری در فقر و محرومیت به سر می برند. (Andrades & Dimanche, 2017:360-376)

تاکنون پژوهش های متعددی درباره طبیعت گردی و گردشگری و تاثیر آن بر جامعه محلی انجام شده است. براساس مطالعه تسنگ (۲۰۱۹) مشارکت جمعی به عنوان یک ویژگی تأثیرگذار بر پتانسیل اکوتوریسم و حمایت جامعه محلی برای فعالیت های حفاظتی است. مدیریت پاکیزگی؛ مدیریت تاسیسات با نگهداری و حفاظت از محیط زیست؛ فعالیت های اکوسیستمی بر اساس منابع طبیعی مناطق دارای جاذبه، همکاری بین ذینفعان، دولت و جوامع محلی به منظور مدیریت توسعه اکوتوریسم بر شیوه های اکوتوریسم تأثیرگذار خواهد بود. نتایج تحقیق رن و همکاران (2021) نشان دادند، اشکال مختلف مشارکت در اکوتوریسم به طرق مختلف بر رفتارهای اکولوژیکی تأثیر می گذارد. مشارکت تصمیم گیری قوی ترین و مثبت ترین اثرات را بر ادراک بومشناختی به همراه داشته اما نتوانسته به رفتارهای اکولوژیکی واقعی تبدیل شود. تأثیر مشارکت سرمایه بر رفتارهای اکولوژیکی مثبت، مستقیم و چند بعدی بوده است. بر طبق تحقیق ایجیس (2021) برخی پروژه های گردشگری نگرانی هایی را در مورد اثرات زیست محیطی خود ایجاد کرده اند که احتمالاً منجر به کاهش پتانسیل اکوتوریسم می شود. بنابراین، در زمینه اکوتوریسم، باید بر بهبود خدمات اتصال موجود یا قطع شده و همچنین زیرساخت هایی با تأثیرات زیست محیطی محدود تأکید شود.

موقعیت جغرافیایی ویژه و تنوع پدیده های طبیعی باعث شده است تا ایران به عنوان پنجمین کشور دارای تنوع طبیعی جهان شناخته شود. از این رو رویکرد به اکوتوریسم به عنوان الگوی فضایی گردشگری مورد توجه جدی قرار گرفته است. این نوع گردشگری مانند گردشگری تفریحی، منافی ملاحظات اخلاقی و اجتماعی فرهنگ ایرانیان نیست و نسبت به سایر گونه ها نیازمند سرمایه گذاری کمتری در بخش زیرساخت ها است. (کریمی، ۱۳۷۸: ۱-۳)

در خصوص طبیعت گردی و گردشگری و تاثیر آن بر جامعه محلی در مناطق بیابانی و کویری ایران شایان و همکاران (۱۳۸۵) در پژوهشی تحت عنوان برنامه ریزی فضایی طبیعت گردی استان سیستان و بلوچستان با بهره گیری از روش z-core، جاذبه های طبیعت گردی استان سیستان و بلوچستان را سطح بندی و راهکارهای لازم را برای توسعه طبیعت گردی ارائه داده اند. رخشانی نسب و ضرابی (۱۳۸۸) یکی از عمده ترین چالش های طبیعت گردی در ایران را کمبود امنیت در این نواحی ذکر کرده اند. ویور (۲۰۰۱) مهمترین معیار را برای توصیف طبیعت گردی در مناطق بیابانی ایران، بررسی پوشش گیاهی ذکر می کند.

فتوحی و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله ای تحت عنوان توان سنجی جاذبه ای گردشگری میراث جهانی بیابان لوت در محدوده سیستان و بلوچستان، اولویت ها و تهدیدهای گردشگری در این نواحی را مورد بررسی قرار داده است. بذرافشان و همکاران (۱۴۰۰) به بررسی نقش جاذبه های طبیعی بیابان لوت در توسعه پایدار نواحی روستایی در شهرداد کرمان، جاذبه های گردشگری کویری در این منطقه را به عنوان موتور محرکه اقتصاد محلی ذکر می کنند. همچنین محمد صبوری در پژوهشی در همین منطقه تحت عنوان ارزیابی برنامه ریزی راهبردی طبیعت گردی روستاهای واقع در حاشیه بیابان لوت با استفاده از الگوی تحلیلی SWOT بیان می کند که بیابان لوت علیرغم داشتن توانمندی های بالقوه فراوان اکوتوریستی به علت وجود ضعف ها و تهدیدات فاصله زیادی با شرایط مطلوب روستاهای گردشگری دارد. بابایی (۱۴۰۰) نیز با بررسی پتانسیل های بیابان لوت با رویکرد توسعه پایدار با الگویی مشابه، عوامل تأثیرگذار بر گردشگری در منطقه را بررسی راهبرد های هم سو با گردشگری پایدار در این مناطق معرفی می نماید.

محدثه وزیری و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله ای به ارزیابی موقعیت مکانی سایت های اکوتوریسم در بیابان لوت پرداخته و با تحلیل لایه های اطلاعاتی نتیجه گیری می کند که تعداد زیادی از سایت های بوم گردی موجود در حاشیه لوت درست جایابی نشده اند.

مواد و روش ها

روش پژوهش این تحقیق، بر مبنای ماهیت و روش توصیفی و از حیث گردآوری اطلاعات پیمایشی و از نظر هدف کاربردی است. با توجه به محدوده های تحقیق، طرح مورد استفاده مقطعی است. به این معنا که این طرح برای توصیف خصایص، دیدگاه ها، نگرش ها و رفتار افراد یک جامعه در ارتباط با موضوع پژوهش در مقطع معینی از زمان به کار می رود. طرح های مقطعی نه تنها برای توصیف متغیرهای جامعه در مقطعی از زمان، بلکه برای مطالعه رابطه بین متغیرهای تأثیرگذار بر موضوع مورد بررسی نیز به کار می روند.

از آنجایی که هر یک از گویه های مربوط به متغیرهای اصلی تحقیق دارای مقیاس ترتیبی هستند، بنابراین آزمون های مربوط به این گویه ها از نوع ناپارامتریک خواهد بود. از سوی دیگر با توجه به اینکه متغیرهای اصلی تحقیق از توزیع نرمال تبعیت نمی کند بنابراین در بررسی فرضیه های مربوط به این متغیرها از آزمون ناپارامتریک دو جمله ای استفاده شده است. قبل از اجرای تحلیل عاملی از آزمون کایزر- مایر (KMO)) و آزمون کرویت بارلت استفاده شد که مقدار آزمون کایزر- مایر $0/687$ می باشد، این مقدار نباید کمتر از $0/5$ باشد و بر اساس آزمون بارلت ($=\text{sig}0/000$) می باشد که در سطح $0/95$ رابطه معناداری را نشان می دهد. نتایج این دو آزمون امکان استفاده از روش تحلیل عاملی را توجیه پذیر می نماید. برای تحلیل عاملی از روش تحلیل مولفه های اصلی استفاده شده و از چرخشی به روش ابلیمین بهره گرفته شده است.

با توجه به موضوع، روش و ماهیت پژوهش حاضر، جامعه آماری یا منطقه مورد مطالعه شامل پهنه سرزمینی استان خراسان جنوبی می باشد. استان خراسان جنوبی، در شرق کشور بین طولهای جغرافیایی 57 درجه و 40 دقیقه تا 60 درجه و 56 دقیقه شرقی و عرض های جغرافیایی 30 درجه و 31 دقیقه تا 34 درجه و 15 دقیقه شمالی قرار دارد. (حاجیپور و همکاران، 1393 ، 19). این استان از شمال به استان خراسان رضوی، از جنوب به استانهای سیستان و بلوچستان و کرمان، از غرب به استانهای یزد، سمنان، اصفهان و از شرق به طول 331 کیلومتر دارای مرز مشترک با کشور افغانستان می باشد.

نقشه تقسیمات سیاسی استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۵

بستر سرزمینی این استان از اطراف در محاصره کویرها قرار گرفته است. از جمله عرصه‌های کویری در این پهنه جغرافیایی که نقش مهمی در گردشگری کویری دارند عبارتند از:

۱- کویر همت‌آباد زیرکوه در فاصله ۶۰ کیلومتری شهر حاجی‌آباد و ۵ کیلومتری روستای کویری و زیبای همت‌آباد قرار دارد. روستای همت‌آباد در فاصله ۱۴۰ کیلومتری شرق شهرستان زیرکوه و حدود ۵۰ کیلومتری شهرستان حاجی‌آباد واقع است که در نزدیکی ریگزار بزرگ قائنات قرار دارد و کمپینگ کویری در فاصله ۲ کیلومتری آن بنا گردیده است.

۲- کویر ده سلم در ۸۵ کیلومتری غرب نهبندان در مسیر جاده نهبندان، شهداد و حیدرآباد در ۷۰ کیلومتری جنوب غربی این شهرستان است. روستای «ده سلم» نهبندان که یکی از روستاهای هدف گردشگری خراسان جنوبی و دروازه ورود به کویر لوت و گذار به کرمان و کلوتهای شهداد به شمار می‌رود. این کویر به ریگ یلان نیز مشهور است. این ریگ از غرب به چاله مرکزی لوت، از شمال به ده سلم، از شرق به نصرت‌آباد، ارتفاعات اسپی و اوخوران و از جنوب و جنوب غربی به لوت زنگی احمد و کال شور لوت محدود می‌گردد و تا بلوچ آب ادامه می‌یابد. ریگ یلان شکلی شبیه به مستطیل و گستره‌ای شمالی- جنوبی دارد (طالقانی، ۱۳۸۱). فاصله شمال تا جنوب این ریگ حدود ۱۵۰ کیلومتر و فاصله شرقی- غربی آن حدود ۷۰ کیلومتر است. ارتفاع کف دشت از سطح آب‌های آزاد در نواحی حاشیه غربی ریگ یلان، در حدود ۵۵۰ متر و در نواحی شرقی در حدود ۸۳۰ متر است (بیابان‌ها و کویرهای ایران، ۱۳۹۶).

۳- کویر سه قلعه در فاصله ۳۱ کیلومتری جنوب سه قلعه و ۵۵ کیلومتری از شهرسرایان قرار دارد. این کویر از منحصر به فردترین کویرهای شرق کشور است که به خاطر جاذبه‌های کویری زیبا و تاریک ترین آسمان کویری شناخته شده است.

۴- کویر پُلوند یا کویر مظفری، ناحیه‌ای بیابانی است که در غرب شهرستان فردوس در استان خراسان جنوبی قرار دارد. این کویر در ۴۰ کیلومتری غرب شهر فردوس در نزدیکی روستای چاه پلوند و در داخل منطقه حفاظت‌شده مظفری واقع شده و از شمال به روستاهای کجه و چاه‌نو، از غرب به کال نمک، از شرق به روستاهای ابراهیم‌آباد و طاهرآباد و از جنوب به پناهگاه حیات‌وحش رباط شور محدود می‌شود. ارتفاع متوسط کویر پلوند از سطح آب‌های آزاد، حدود ۹۵۰ تا ۱۰۰۰ متر هست.

۵- کویر حلوان طیس در فاصله ۹۰ کیلومتری شمال غرب طیس و در محور طیس-تهران واقع شده است. از شمال به کویر مرکزی ایران و ارتفاعات پیر حاجات طیس و از جنوب به محور ارتباطی شهرستان خور به طیس - از شرق به ارتفاعات عاشقان و از غرب به دریاچه نمک خور و کویر مرکزی محدود می‌شود. این کویر در سال ۱۳۹۷ در فهرست آثار طبیعی ملی کشور به ثبت رسیده است.

۶- کویر بشرویه از جنوب به شهرستان بشرویه، از غرب به روستا و زمینهای کشاورزی روستای غنیآباد و روستای نیگنان و از شمال به کویر بجستان منتهی می‌گردد. کویر از شهرستان بشرویه در جهت شمال شرقی گسترش پیدا کرده و طول این گستره در حدود ۹۰ کیلومتر است در حالی که عرض کویر در بیشترین حالت ۲۰ کیلومتر است. ارتفاع متوسط کویر از آبهای آزاد در نزدیکی شهرستان بشرویه در حدود ۸۵۰ متر است که با حرکت به سمت شمال به‌طور قابل ملاحظه‌ای تا حدود ۷۷۰ متر کاهش می‌یابد.

۷- کویر خور در فاصله ۵۰ کیلومتری از محور خوسف طیس واقع شده است. این کویر دارای آبگیر و نيزاری می باشد که شرایط را برای پرند نگرى مهیا می سازد و از جمله ویژگی خاص این منطقه وجود خانه های سستی و برگرفته از مصالح بومی چوب های طاق در ساخت آنهاست به طوری که علاقمندان به کویر و طبیعت جهت استراحت از این خانه ها استفاده می کنند.

یافته‌های تحقیق

در این پژوهش دو متغیر اصلی میزان تاثیر گردشگری کویری بر وضعیت اقتصادی خانوار و مشکلات و تنگناها در توسعه گردشگری کویری وجود دارد که برای هر کدام از متغیرهای مذکور به ترتیب ۱۹ و ۲۶ گویه تعریف شده است. از آنجایی که هر یک از گویه‌های مربوط به متغیرهای اصلی تحقیق دارای مقیاس ترتیبی هستند، بنابراین آزمون‌های مربوط به این گویه‌ها از نوع نا پارامتریک خواهد بود. از سوی دیگر با توجه به اینکه متغیرهای اصلی پژوهش، از میانگین این گویه‌ها به دست آمده‌اند، بنابراین مقیاس آن‌ها از نوع فاصله‌ای خواهد بود، در نتیجه در صورتی که توزیع آن‌ها نرمال باشد می‌توان از آزمون‌های پارامتریک و در غیر این صورت از آزمون‌های نا پارامتریک استفاده خواهد شد. بر اساس نتایج جدول ۱ نتیجه می‌گیریم که داده‌های مربوط به متغیرهای اصلی تحقیق از توزیع نرمال تبعیت نمی‌کند بنابراین در بررسی فرضیه‌های مربوط به این متغیرها از آزمون نا پارامتریک دو جمله‌ای استفاده می‌نماییم.

جدول ۱- نتیجه آزمون کولموگروف اسمیرنوف جهت بررسی نرمال بودن متغیرها

متغیر	میزان تاثیر گردشگری کویری بر وضعیت اقتصادی خانوار	مشکلات و تنگناها در توسعه گردشگری کویری
نتیجه آزمون کولموگروف اسمیرنوف	غیر نرمال (sig=۰/۰۰۰)	غیر نرمال (sig=۰/۰۰۰)

به منظور تعیین مهمترین دلیل حضور گردشگران در منطقه از آزمون فرید من استفاده شده که نتایج حاصل در جدول ۲ بیان شده است. با توجه به جدول و مقدار sig نتیجه می‌گیریم که در میان دلایل حضور گردشگران در منطقه، "ایجاد آرامش روحی و روانی در بخش کویر" و سپس "استفاده از چشم اندازه‌های خاص کویری جهت فعالیت‌های هنری (عکاسی و...)" از مهمترین دلایل آنها بوده است.

جدول ۲- نتایج آزمون فریدمن به منظور تعیین مهمترین دلیل حضور گردشگران در منطقه

ردیف	دلایل حضور گردشگران در منطقه	میانگین	نتیجه آزمون فریدمن
			Sig
۱	ایجاد آرامش روحی و روانی در بخش کویر	۷/۵۹	۷/۶۳
۲	استفاده از چشم اندازه‌های خاص کویری جهت فعالیت‌های هنری (عکاسی و...)	۷/۴۱	۷/۰۵
۳	حیات وحش خاص مناطق کویری	۷/۲۴	۶/۹۸
۴	استفاده از فضای مناسب شب کویر جهت بررسی‌های نجومی	۷/۲۳	۶/۵۳
۵	جاذب بودن کویر جهت سفرهای ماجراجویی	۷/۲۳	۶/۴۹
۶	انجام فعالیت‌های ورزشی مانند کویر نوردی، رالی، موتورسواری	۷/۱۴	۶/۴۸
۷	وجود جاذبه‌های زیباشناختی طبیعی (برخان‌ها، تپه‌های شنی، کلوته‌ها، نمکزارها و...)	۷/۰۴	۶/۰۷
۸	آشنایی با محیط کویر و جاذبه‌های دیدنی آن	۶/۷۶	۵/۰۳
۹	استفاده از شن زارها جهت فعالیت‌های درمانی	۶/۶۵	۴/۷۴
۱۰	استفاده از اقامتگاه بوم گردی سنتی خاص آبادی‌های حاشیه کویر	۶/۲۷	۴/۷۴
۱۱	برخورداری از جاذبه‌های روستاهای پیرامون کویر مانند: صنایع دستی و محصولات کشاورزی	۶/۲۲	۴/۲۶

قبل از اجرای تحلیل عاملی از آزمون کایزر-مایر (KMO) و آزمون کرویت بارتلت استفاده شد که مقدار آزمون کایزر-مایر ۰/۶۸۷ می‌باشد، این مقدار نباید کمتر از ۰/۵ باشد و بر اساس آزمون بارتلت (sig=۰/۰۰۰) می‌باشد که در سطح ۰/۹۵ رابطه معناداری

را نشان می دهد. نتایج این دو آزمون امکان استفاده از روش تحلیل عاملی را توجیه پذیر می نماید. برای تحلیل عاملی از روش تحلیل مولفه های اصلی استفاده شده و از چرخشی به روش ابلیمین بهره جسته ایم. بر اساس این تحلیل چهار عامل به دست آمد که ۶۶/۴۲ درصد مقیاس را تبیین می نماید، این نتایج در جدول ۳ بیان شده است.

جدول ۳- عامل های استخراج شده، مقادیر ویژه و درصد تبیین واریانس آنها از مجموع شاخص ها

عامل ها	مقادیر ویژه اولیه		استخراج مجموع ضرایب عامل های دوران یافته		درصد تبیین
	کل	درصد واریانس	کل	درصد واریانس	
۱	۳/۱۷۵	۲۸/۸۵۹	۲/۵۶۵	۲۳/۳۱۸	۲۳/۳۱۸
۲	۱/۷۸۴	۱۶/۲۲۱	۱/۹۷۶	۱۷/۹۶۶	۴۱/۲۸۴
۳	۱/۳۳۵	۱۲/۱۴۰	۱/۶۰۱	۱۴/۵۵۸	۵۵/۸۴۲
۴	۱/۰۱۲	۹/۲۰۴	۱/۱۶۴	۱۰/۵۸۲	۶۶/۴۲۴
۵	-/۸۰۲	۷/۲۸۷			
۶	-/۷۵۰	۶/۸۱۹			
۷	-/۶۸۲	۶/۲۰۰			
۸	-/۴۹۴	۴/۴۹۰			
۹	-/۳۷۷	۳/۴۲۸			
۱۰	-/۳۰۸	۲/۷۹۹			
۱۱	-/۲۸۱	۲/۵۵۴			

جدول ۴ حاوی بارعاملی هر یک از متغیرها در عامل های استخراجی است که اهمیت و نقش هر یک از متغیرها را در شکل گیری عامل ها نشان می دهد.

جدول ۴- بارعاملی هر یک از متغیرها در عامل های استخراجی

عامل ها	متغیرها	بار عاملی
طبیعی	ایجاد آرامش روحی و روانی در بخش کویر	۰/۴۸۸
	استفاده از چشم اندازه های خاص کویری جهت فعالیت های هنری (عکاسی و...)	۰/۶۶۷
	وجود جاذبه های زیباشناختی طبیعی (برخان ها، تپه های شنی، کلوته ها، نمکزارها و...)	۰/۷۸۷
	آشنایی با محیط کویر و جاذبه های دیدنی آن	۰/۷۹۷
	استفاده از اقامتگاه بوم گردی سنتی خاص آبادی های حاشیه کویر	۰/۴۹۲
علمی	استفاده از فضای مناسب شب کویر جهت بررسی های نجومی	۰/۷۶۶
	برخورداری از جاذبه های روستاهای پیرامون کویر مانند: صنایع دستی و محصولات کشاورزی	-/۰/۸۱۲
تفریحی-درمانی	جاذب بودن کویر جهت سفرهای ماجراجویی	۰/۷۸۰
	انجام فعالیت های ورزشی مانند کویر نوردی، رالی، موتورسواری	۰/۶۵۰
	استفاده از شن زارها جهت فعالیت های درمانی	۰/۶۲۷
حیات وحش	حیات وحش خاص مناطق کویری	۰/۸۵۹

در این آزمون داده ها به دو گروه طبقه بندی می شوند، گروه اول شامل پاسخ های کم و خیلی کم و گروه دوم شامل پاسخ های متوسط، زیاد و خیلی زیاد می باشد. فرض صفر در این آزمون بیان می کند نسبت پاسخ های دو گروه برابر است اگر مقدار sig آزمون کمتر از ۰/۰۵ باشد فرض صفر رد می شود و فرض مقابل آن پذیرفته می شود با توجه به جدول ۵ و مقادیر sig حاصل شده نتیجه می گیریم که در موارد "میزان تاثیر گردشگری کویری در کاهش بیکاری اعضای خانوار، تنوع شغلی اعضای خانوار، وضعیت پس انداز خانوار، سرمایه گذاری خانوار در فعالیت های تولیدی، تولید و فروش صنایع دستی خانوار، امکانات زندگی خانوار، افزایش فرصت شغلی پاره وقت برای اعضا خانوار، افزایش همکاری مردم روستا در فعالیت اقتصادی، افزایش قیمت زمین و مسکن در روستا" مورد بررسی در این جدول مقدار sig آزمون بیشتر از ۰/۰۵ می باشد بنابراین فرض صفر رد نمی شود و نسبت پاسخ های مشاهده شده در دو گروه برابر هستند. در سایر موارد مورد بررسی در این جدول نسبت پاسخ های مشاهده شده در دو گروه برابر نیست و با توجه به تعداد پاسخ ها در دو گروه نتیجه می گیریم در موارد "میزان تاثیر گردشگری کویری بر کسب درآمد از طریق اجاره دادن اقامتگاه به گردشگران، توجه خانوار ها به اخذ وام و اعتبارات بانکی، افزایش توانایی خرید کالای مصرفی خانوار" تعداد پاسخ های مشاهده شده در گروه دوم بیشتر از گروه اول بوده است عبارت دیگر میزان تاثیر گردشگری کویری بر این موارد زیاد می باشد و از آنجایی که در موارد "میزان تاثیر گردشگری کویری بر افزایش درآمد برای خانوار، ایجاد بازارچه های محلی، هفتگی، فصلی در روستا، امنیت شغلی خانوار، رفاه اقتصادی خانوار، استفاده از اعضای خانوار به عنوان نیروی کار در بخش گردشگری، اشتغال زنان و دختران روستا، رونق تولید محصولات بومی روستا" تعداد پاسخ های مشاهده شده در گروه اول بیشتر از گروه دوم بوده است بنابراین میزان تاثیر گردشگری کویری بر این موارد کم می باشد.

جدول ۵- نتایج آزمون دوجمله ای در بررسی میزان تاثیر گردشگری کویری بر وضعیت اقتصادی سکونتگاه های روستایی

Sig	تعداد پاسخ های مشاهده شده در		موارد
	گروه دوم	گروه اول	
۰/۰۰۰	۴۴	۸۶	میزان تاثیر گردشگری کویری بر افزایش درآمد برای خانوار
۰/۴۳۰	۷۰	۶۰	میزان تاثیر گردشگری کویری در کاهش بیکاری اعضای خانوار
۰/۶۶۱	۶۲	۶۸	میزان تاثیر فعالیت گردشگری کویری در تنوع شغلی اعضای خانوار
۰/۰۲۸	۵۲	۷۸	میزان تاثیر توسعه گردشگری کویری در ایجاد بازارچه های محلی، هفتگی، فصلی در روستا
۰/۴۳۰	۷۰	۶۰	میزان تاثیر گردشگری کویری بر وضعیت پس انداز خانوار
۰/۱۸۸	۵۷	۷۳	میزان تاثیر گردشگری کویری بر سرمایه گذاری خانوار در فعالیت های تولیدی
۰/۹۳۰	۶۴	۶۶	میزان تاثیر گردشگری کویری بر تولید و فروش صنایع دستی خانوار
۰/۰۰۲	۸۳	۴۷	میزان تاثیر گردشگری کویری بر کسب درآمد از طریق اجاره دادن اقامتگاه به گردشگران
۰/۰۰۰	۳۸	۹۲	میزان تاثیر گردشگری کویری بر امنیت شغلی خانوار
۰/۵۳۹	۶۱	۶۹	میزان تاثیر گردشگری کویری امکانات زندگی خانوار
۰/۰۰۱	۴۵	۸۵	میزان تاثیر گردشگری کویری بر رفاه اقتصادی خانوار
۰/۵۳۹	۶۹	۶۱	میزان تاثیر گردشگری کویری بر افزایش فرصت شغلی پاره وقت برای اعضا خانوار

موارد	تعداد پاسخ های مشاهده شده در گروه اول	تعداد پاسخ های مشاهده شده در گروه دوم	Sig
میزان تاثیرگردشگری کویری در استفاده از اعضای خانوار به عنوان نیروی کار در بخش گردشگری	۸۵	۴۵	۰/۰۰۱
میزان تاثیرگردشگری کویری در اشتغال زنان و دختران روستا	۸۷	۴۳	۰/۰۰۰
میزان تاثیرگردشگری کویری در افزایش همکاری مردم روستا در فعالیت اقتصادی	۷۰	۶۰	۰/۴۳۰
میزان تاثیرگردشگری کویری در رونق تولید محصولات بومی روستا	۸۲	۴۸	۰/۰۰۴
میزان تاثیرگردشگری کویری در افزایش قیمت زمین و مسکن در روستا	۶۸	۶۲	۰/۶۶۱
میزان تاثیرگردشگری کویری بر توجه خانوار ها به اخذ وام و اعتبارات بانکی	۳۲	۹۸	۰/۰۰۰
میزان تاثیرگردشگری کویری بر افزایش توانایی خرید کالای مصرفی خانوار	۴۰	۹۰	۰/۰۰۰
میزان تاثیرگردشگری کویری بر وضعیت اقتصادی خانوار	۱۹	۱۱۱	۰/۰۰۰

همچنین جهت بررسی میزان تاثیرگردشگری کویری بر وضعیت اقتصادی خانوار از آزمون ناپارامتری دوجمله‌ای استفاده شده است. در این آزمون داده‌ها به دو گروه طبقه‌بندی می‌شوند، گروه اول شامل پاسخ‌های کم و خیلی کم و متوسط و گروه دوم شامل پاسخ‌های زیاد و خیلی زیاد می‌باشد فرض صفر در این آزمون بیان می‌کند نسبت پاسخ‌های دو گروه برابر است اگر مقدار Sig آزمون کمتر از ۰/۰۵ باشد فرض صفر رد می‌شود و فرض مقابل آن پذیرفته می‌شود. با توجه به جدول ۶ و مقادیر Sig حاصل ۰/۸۵ از نسبت پاسخ‌های مشاهده شده در گروه دوم قرار دارد نتیجه می‌گیریم که تاثیرگردشگری کویری بر وضعیت اقتصادی خانوار زیاد می‌باشد. در نتیجه این فرضیه تأیید می‌شود.

جدول ۶- نتایج آزمون دوجمله‌ای در بررسی میزان تاثیرگردشگری کویری بر وضعیت اقتصادی خانوار

گروه	تعداد پاسخ‌های مشاهده شده	نسبت پاسخ‌های مشاهده شده	نسبت آزمون	سطح معناداری	sig
گروه اول	۱۹	۰/۱۵	۰/۵	۰/۰۵	۰/۰۰۰
گروه دوم	۱۱۱	۰/۸۵			

میزان تاثیرگردشگری کویری بر وضعیت اقتصادی خانوار

برای بررسی مشکلات و تنگناها در توسعه گردشگری کویری از آزمون ناپارامتری دوجمله‌ای استفاده شده که نتایج حاصل در جدول ۷ بیان شده است. در این آزمون داده‌ها به دو گروه طبقه‌بندی می‌شوند، گروه اول شامل پاسخ‌های کم و خیلی کم و گروه دوم شامل پاسخ‌های متوسط، زیاد و خیلی زیاد می‌باشد فرض صفر در این آزمون بیان می‌کند نسبت پاسخ‌های دو گروه برابر است اگر مقدار Sig آزمون کمتر از ۰/۰۵ باشد فرض صفر رد می‌شود و فرض مقابل آن پذیرفته می‌شود با توجه به جدول ۷ و مقادیر Sig حاصل شده نتیجه می‌گیریم که در همه موارد مورد بررسی در این جدول مقدار Sig آزمون کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد. بنابراین فرض صفر رد می‌شود و نسبت پاسخ‌های مشاهده شده در دو گروه برابر نیستند. با توجه به

تعداد پاسخ ها در دو گروه نتیجه می گیریم در همه موارد تعداد پاسخ های مشاهده شده در گروه دوم بیشتر از گروه اول بوده است بعبارت دیگر از نظر افراد در همه موارد مورد بررسی مشکلات و تنگناها در توسعه گردشگری کویری زیاد می باشد.

جدول ۷- نتایج آزمون دو جمله ای در بررسی مشکلات و تنگناها در توسعه گردشگری کویری

Sig	تعداد پاسخ های مشاهده شده در گروه دوم	تعداد پاسخ های مشاهده شده در گروه اول	موارد
۰/۰۰۰	۱۱۲	۱۸	فراوانی گرد و غبار و ریزگردها در بخش قابل توجهی از سال به علت تخریب شدید پوشش گیاهی نواحی پیرامونی
۰/۰۰۰	۱۱۰	۲۰	تاثیر شرایط نامساعد طبیعی از جمله وضعیت دمایی، گردوغبار و ریزگردها در کوتاه بودن دوره اقامت گردشگران
۰/۰۰۰	۱۰۴	۲۶	مشکلات ناشی از فراوانی گرد و غبار و ریزگردها از نظر ایجاد بیماری های تنفسی و ریوی
۰/۰۰۰	۹۹	۳۱	نامناسب بودن تجهیزات رفاهی(امکانات، اقامتی و پذیرایی)
۰/۰۰۰	۹۸	۳۲	نامناسب بودن راه های ارتباطی و سرویس های منظم
۰/۰۰۰	۱۰۹	۲۱	کمبود مراکز تامین نیاز گردشگران(مراکز خرده فروشی و مغازه ها، تعمیرگاه ها، بانک ها و...)
۰/۰۰۰	۱۱۱	۱۹	عدم وجود تورهای گردشگری کویری تخصصی
۰/۰۰۰	۱۰۰	۳۰	عدم وجود مراکز امنیتی کافی
۰/۰۰۰	۹۲	۳۸	تعارض فرهنگ گردشگران و روستاییان
۰/۰۰۰	۱۰۷	۲۳	عدم وجود کارشناسان متخصص در زمینه گردشگری
۰/۰۰۰	۸۸	۴۲	ناکافی بودن خدمات زیر بنایی(آب، برق، گاز و تلفن)
۰/۰۰۰	۱۰۸	۲۲	عدم وجود امکانات پزشکی و درمانی مناسب
۰/۰۰۰	۱۱۰	۱۹	عدم استفاده از نیروهای متخصص دانشگاهی برای گردشگری کویری در زمینه های مختلف
۰/۰۰۰	۱۰۳	۲۷	وجود ناامنی به علت ترانزیت مواد مخدر و قاچاق در حاشیه کویر
۰/۰۰۰	۱۰۸	۲۲	عدم حمایت دولت از سرمایه گذاری طرح های گردشگری کویری در منطقه
۰/۰۰۰	۱۱۶	۱۴	فصلی بودن فعالیت گردشگری
۰/۰۰۰	۱۱۵	۱۵	عدم تمایل مردم در جهت سرمایه گذاری در بخش گردشگری
۰/۰۰۰	۱۰۹	۲۱	تخلیه روستاهای حاشیه کویری از نیروهای جوان
۰/۰۰۰	۱۰۷	۲۳	آلودگی های زیست محیطی مثل نبود سیستم دفع فاضلاب
۰/۰۰۰	۱۱۳	۱۷	نوسانات شدید قیمتی و تورم شدید در ایران
۰/۰۰۰	۱۱۲	۱۸	عدم برخورداری درآمد کافی
۰/۰۰۰	۱۱۷	۱۳	ضعف اطلاع رسانی و تبلیغات مناسب در جهت معرفی منطقه گردشگری کویری
۰/۰۰۰	۱۰۶	۲۴	عدم توسعه امکانات گردشگری کویری همانند استان های همجوار مانند: یزد، کرمان، اصفهان و...
۰/۰۰۰	۱۱۲	۱۸	فقدان امکانات تفریحی و زیستی برای گردشگران کویری

موارد	تعداد پاسخ های مشاهده شده در گروه اول	تعداد پاسخ های مشاهده شده در گروه دوم	Sig
عدم توجه به ارائه طرح های مناسب و کارآمد برای جذب گردشگری کویری	۱۲	۱۱۸	۰/۰۰۰
عدم شکل گیری تورهای گردشگری کویری مردم نهاد در روستاهای حاشیه کویر	۲۰	۱۱۰	۰/۰۰۰
مشکلات و تنگناها در توسعه گردشگری کویری	۹	۱۲۱	۰/۰۰۰

همچنین با توجه به جدول ۸ و مقدار sig نتیجه می گیریم که در میان مشکلات و تنگناها در توسعه گردشگری در منطقه، " تاثیر شرایط نامساعد طبیعی از جمله وضعیت دمایی، گردوغبار و ریزگردها در کوتاه بودن دوره اقامت گردشگران " و سپس " فصلی بودن فعالیت گردشگری " از مهمترین مشکلات بوده است و " ضعف اطلاع رسانی و تبلیغات مناسب در جهت معرفی منطقه گردشگری کویری " به ترتیب در اولویت های بعدی قرار می گیرند.

جدول ۸- نتایج آزمون فریدمن به منظور تعیین مهمترین مشکلات و تنگناها در توسعه گردشگری در منطقه

مشکلات و تنگناها در توسعه گردشگری	میانگین	میانگین رتبه ای	Sig
تاثیر شرایط نامساعد طبیعی از جمله وضعیت دمایی، گردوغبار و ریزگردها در کوتاه بودن دوره اقامت گردشگران	۳/۷۱	۱۷/۵۵	
فصلی بودن فعالیت گردشگری	۳/۶۴	۱۶/۷۲	
ضعف اطلاع رسانی و تبلیغات مناسب در جهت معرفی منطقه گردشگری کویری	۳/۶۰	۱۶/۳۱	
نوسانات شدید قیمتی و تورم شدید در ایران	۳/۴۸	۱۴/۹۸	
آلودگی های زیست محیطی مثل نبود سیستم دفع فاضلاب	۳/۴۵	۱۴/۹۴	
تخلیه روستاهای حاشیه کویری از نیروهای جوان	۳/۴۱	۱۴/۸۹	
عدم وجود امکانات پزشکی و درمانی مناسب	۳/۳۷	۱۴/۵۲	
عدم تمایل مردم در جهت سرمایه گذاری در بخش گردشگری	۳/۳۷	۱۴/۴۴	
عدم استفاده از نیروهای متخصص دانشگاهی برای گردشگری کویری در زمینه های مختلف	۳/۳۴	۱۴/۰۵	
عدم برخورداری درآمد کافی	۳/۳۴	۱۴/۰۲	۰/۰۰۰
عدم توسعه امکانات گردشگری کویری همانند استان های همجوار مانند: یزد، کرمان، اصفهان و...	۳/۲۷	۱۳/۹۸	
عدم وجود کارشناسان متخصص در زمینه گردشگری	۳/۳۱	۱۳/۹۳	
کمبود مراکز تامین نیاز گردشگران (مراکز خرده فروشی و مغازه ها، تعمیرگاه ها، بانک ها و...)	۳/۳۲	۱۳/۷۳	
فراوانی گرد و غبار و ریزگردها در بخش قابل توجهی از سال به علت تخریب شدید پوشش گیاهی نواحی پیرامونی	۳/۳۱	۱۳/۳۶	
فقدان امکانات تفریحی و زیستی برای گردشگران کویری	۳/۲۷	۱۳/۳۴	
عدم حمایت دولت از سرمایه گذاری طرح های گردشگری کویری در منطقه	۳/۲۶	۱۳/۲۱	
عدم توجه به ارائه طرح های مناسب و کارآمد برای جذب گردشگری کویری	۳/۲۷	۱۳/۱۵	
نامناسب بودن راه های ارتباطی و سرویس های منظم	۳/۱۳	۱۲/۷۹	
وجود ناامنی به علت ترانزیت مواد مخدر و قاچاق در حاشیه کویر	۳/۲۰	۱۲/۷۶	

نتیجه آزمون فریدمن		
Sig	میانگین رتبه ای	مشکلات و تنگناها در توسعه گردشگری
۱۲/۶۸	۳/۱۷	عدم وجود مراکز امنیتی کافی
۱۲/۴۷	۳/۲۱	عدم وجود تورهای گردشگری کویری تخصصی
۱۲/۲۶	۳/۲۰	عدم شکل گیری تورهای گردشگری کویری مردم نهاد در روستاهای حاشیه کویر
۱۱/۹۷	۳/۰۲	ناکافی بودن خدمات زیر بنایی(آب، برق، گاز و تلفن)
۱۰/۷۹	۳/۰۰۷	نامناسب بودن تجهیزات رفاهی(امکانات، اقامتی و پذیرایی)
۹/۶۵	۲/۹۶	مشکلات ناشی از فراوانی گرد و غبار و ریزگردها از نظر ایجاد بیماری های تنفسی و ریوی
۸/۵۱	۲/۷۹	تعارض فرهنگ گردشگران و روستاییان

بحث و نتیجه گیری

توسعه پایدار به منظور تغییرات مؤثر بر جامعه روستایی و به دنبال رشد اقتصادی و حفظ ارزشهای روستا ایجاد شده است. پروژه‌های پایداری تأکید بر استفاده مجدد و احیا دوباره محیط‌گرایی زیست‌محیطی دارند که این پروژه‌ها تأکید بر بقا و حفظ منابع و ارزش‌های محیطی دارند. از این رو گردشگری می‌تواند در احیا زیست‌محیطی مناطق روستایی و همچنین توسعه پایدار روستایی کمک کند. گردشگری روستایی به عنوان راهبری برای توسعه روستایی در واقع نمی‌تواند همه دردها و مشکلات نواحی روستایی را حل کند اما یکی از شیوه‌هایی است که آثار مهمی در اقتصاد روستایی دارد. گردشگری روستایی همچنین می‌تواند به عنوان یک سیاست در باز ساخت سکونتگاه‌های روستایی مؤثر باشد که این بازساخته‌ای سکونتگاه‌های روستایی فرآیندهای مختلف اجتماعی و اقتصادی است که به دنبال آن باعث تغییرات کیفی از یک وضع به وضع دیگری می‌شود این باز ساخت ها می‌تواند در جهت تقسیم مکانی و فضایی و سرمایه گذاری ها در روستا انجام شود. گردشگری روستایی همچنین یک ابزار بسیار مفید برای توسعه پایدار و حفاظت از منابع طبیعی می‌باشد یکی از انواع گردشگری‌ها گردشگری طبیعت‌گرا یا توریسم طبیعت‌گرا می‌باشد که این نوع از گردشگری مستقیماً با منابع و جذابیت‌های طبیعی سروکار دارد. اکو توریسم یکی از انواع توریسم می‌باشد که با محیط‌های طبیعی بکر و دست‌نخورده و همچنین نواحی حفاظت‌شده در ارتباط است و برای منابع محلی و ارزش‌های بومی جوامع محلی ارزش و احترام قائل است اکو توریسم مینا توسعه اقتصادی محلی می‌تواند باشد و البته الگو توسعه اقتصادی محلی و توسعه اقتصاد سنتی با یکدیگر متفاوت هستند در توسعه اقتصادی سنتی عمدتاً بر جذب و ایجاد اشتغال جدید تأکید می‌شود اما در توسعه اقتصادی محلی ایجاد مشاغل کوچک سبز و اجتماعی متمرکز است در واقع مسائلی که با طبیعت سازگار باشد در راستای اکو توریسم مسافرت کردن به نقاط تخریب نشده به منظور مشاهده و لذت بردن از منابع زیست‌شناسی و بطوریکه حداقل آسیب محیطی داشته باشد و همچنین آداب و رسوم محلی اهمیت ویژه ای دارد گردش در بیابان و نواحی کویری و دیدار از جاذبه‌های بیابانی و کویری و پوشش‌های گیاهی و مورفولوژی کویر و همچنین حیاط جانوری در کویر و فعالیت‌های ورزشیاز جذابیت‌های کویری شناخته می‌شود. توسعه پایدار روستایی بر اساس اکو توریسم و تأکید بر جاذبه‌های گردشگری کویری می‌باشد و استان خراسان جنوبی از نعمت کویرهای زیبا برخوردار است و همچنین دارای جاذبه‌های کویری متعدد و بومگردهای منحصربه‌فرد می‌باشد و این پژوهش با منطقه خراسان جنوبی سازگاری وجود دارد و اکو توریسم در این منطقه می‌تواند از نظر اقتصادی میلیون‌ها ارزآوری برای منطقه خراسان جنوبی و ایجاد اشتغال در روستاهای حاشیه کویر داشته باشد. از این رو عملیاتی کردن پدیده اکو توریسم در منطقه خراسان جنوبی نیازمند تمهیدات می‌باشد.

در این تحقیق برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز به منظور مطالعه ادبیات، پیشینه تحقیق، بررسی نظریه‌ها و تئوری‌های مرتبط با موضوع اکو توریسم و توسعه پایداری روستایی با تاکید جاذبه‌های کویری از اینترنت، کتب و مقالات موجود در کتابخانه‌ها، پایان‌نامه‌های تحصیلی با مراجعه به کتابخانه‌ها و جستجوی سایت‌های اینترنتی استفاده شده است. تا براین اساس فصل دوم پژوهش یعنی ادبیات و پیشینه پژوهش تدوین گردد. برای پاسخ به سؤال‌های پژوهش و بررسی و آزمون فرضیه‌ها از پرسشنامه استفاده شده است که در فهرست موجود است. و پس از تعیین اعتبار و پایایی آن با مشخص کردن نمونه و مراجعه به جامعه آماری تکمیل گردیده است. و با توجه به محدودیت‌های تحقیق طرح مورد استفاده مقطعی است. جامعه مورد مطالعه در این تحقیق شامل روستاهای هدف گردشگری در حاشیه هفت کویر گردشگری استان کویر همت آباد زیرکوه، کویر دهسلم نهبندان، کویر خورخوسف، کویر بشرویه، کویر حلوان طبس، کویر مظفری فردوس و کویر سه قلعه سرایان می‌باشد کل جمعیت روستاها و کمپ‌های کویرهای یاد شده در سال ۱۳۹۵ برابر با ۵۹۸ خانوار هستند که تکمیل پرسشنامه‌ها توسط این خانوارها بوده است. از آزمون فریدمن جهت بررسی مزیت‌ها و قابلیت‌های کویرهای استان استفاده شده همچنین در این مدل از آزمون نا پارامتریک دو جمله‌ای جهت بررسی میزان تاثیر گردشگری کویری بر وضعیت اقتصادی خانوار استفاده شد. نتیجه حاصل از این آزمون تاثیر گردشگری کویری را بر وضعیت اقتصادی خانوار زیاد بیان می‌کند. در این مدل به مهمترین مشکلات و تنگناهای توسعه گردشگری کویری از آزمون فریدمن مورد بررسی قرار گرفت.

منابع

- اکبری قوچانی، هدی؛ فتاحی مقدم، مهدی؛ آقاجانی، حسین؛ فتاحی مقدم، محمدرضا؛ (۱۳۹۶)، ارزیابی مناسب برای استفاده از تصمیم‌گیری چند معیاره فازی در محیط GIS مطالعه موردی شهرستان مشهد، فضای جغرافیایی، شماره پنجاه و هفت، صفحات ۸۷ تا ۱۰۴.
- امیری، روژان؛ محبی، سراج‌الدین؛ رنجبر، محمد حسین؛ باقری، مهدی؛ (۱۳۹۸)، عوامل مؤثر بر بازاریابی گردشگری و ارائه مدل مناسب اکو توریسم و گردشگری روستایی مورد مطالعه استان هرمزگان، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال نهم، شماره پیاپی سیو پنج، صفحات ۱۰۴ تا ۹۵.
- تبریزی، نازنین؛ زاهدی کلاکی، ابراهیم؛ (۱۳۹۷)، ارزیابی توان اکولوژیک و شناسایی مناطق مستعد توسعه اکوتوریسم پایدار با روش‌های MCE و WLC (مورد مطالعه: شهرستان گرگان)، فضای جغرافیایی، دوره هجده، شماره شصت و سه، صفحات ۲۲۴-۲۰۷.
- خورشیدی، محمدجلیل، معتمد، محمدکریم، (۱۳۹۴)، "تحلیل اسنادی نقش گردشگری کویر در توسعه پایدار شهرستان اردستان" فصلنامه فضای گردشگری، سال چهارم، شماره ۱۵.
- فاضل‌نیا، غریب؛ حسینی، نسیم؛ محمودی چناری، حبیب؛ یوسفی طالقانی، علی؛ (۱۳۹۸)، مکانیابی بهینه مناطق مستعد اکو توریسم روستایی با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی در محیط سیستم اطلاعات جغرافیایی مطالعه موردی منطقه سیستان، مهندسی جغرافیایی سرزمین، دوره دوم، شماره سه، صفحات ۴۵ - ۳۳.
- میر، عاطفه؛ نبوی، صدیقه سادات؛ (۱۳۹۲)، تحلیل بر ظرفیت‌ها و ارزش‌های اکوتوریسمی مناطق بیابانی و کویری مطالعه موردی خراسان جنوبی، همایش ملی پژوهش‌های محیط زیست ایران همدان دانشگاه شهید مفید.
- ناجی دومیرانی، صادق؛ ضیاییان، پرویز؛ سدید، جواد؛ رحیمی، کامران؛ (۱۳۹۷)، محاسبه دمای سطح زمین با استفاده از الگوریتم window split و تصاویر ماهواره لندست ۸، مطالعه موردی شهرستان نهاوند، همایش ملی ژئوموتیک، تهران.
- یعقوبی منطری، پریسا؛ آقامیری، سید امید؛ (۱۳۹۷)، شناسایی استراتژی‌های توسعه پایداری صنعت گردشگری ایران با استفاده از تکنیک متاسوات و ارائه راهکارهای مناسب، بررسی‌های بازرگانی، شماره ۸۶ و ۸۷، صفحات ۱۵ - ۱.

- Agius, K., Theuma, N., & Deidun, A. (2021). So close yet so far: Island connectivity and ecotourism development in central Mediterranean islands. *Case studies on transport policy*, 9(1), 149-160.
- Andrades, L., Dimanche, F. (2017). Destination competitiveness and tourism development in Russia: Issues and challenges. *Tourism Management*, Volume 62, Pages 360-376.
- Atkinson, D. Is South Africa's Great Karoo region becoming a tourism destination? *J. Arid Environ.* 2016, 127, 199-210.
- Baker, B. (2007). *Destination Branding for Small Cities: The Essentials for Successful Place Branding*. Destination Branding Book Press.
- Boroumand, Babak and Ali Kazemi and Bahram Ranjbariani (2018), Development of an Indigenous Model of Measuring Tourism Competitiveness of Iranian Tourism Intentions. *Modern Marketing Research Journal*. Issue 2, pp: 105-122.
- Cater, E. (2000), *Ecotourism in the world; Problems and prospect for sustainability*", New York, NY: John Wiley and Sons.
- Choi, Y. E., Oh, C.-O., & Chon, J. (2021). Applying the resilience principles for sustainable ecotourism development: A case study of the Nakdong Estuary, South Korea. *Tourism Management*, 83, 104-237.
- Dearden, P (1997). Carrying capacity and Environmental Aspects of Ecotourism. In J. Bornemeier & M.Victor & P.B.Durst (Eds.), *Proceedings of an International Seminar held Community Development*.(pp. 44-60). Rome : FAO
- Inskip , E. (1992):*Tourism Planning , An Integrated and Sustainable Development Approach*, Von Notrand Reinhold , New York.
- Jafarashash, Barzin and Nasrin Pouyanzadeh (2018), Evaluating and Prioritizing the Competitiveness Indicators of Iranian Tourism Industry, *Journal of Development Management*.
- Martín Martín, J.M.; Guaita Martínez, J.M.; Salinas Fernandez, J.A. An analysis of the factors behind the citizen's attitude of rejection towards tourism in a context of overtourism and economic dependence on this activity. *Sustainability* 2018, 10, 2851.
- Prayag, G., & Hosany, S. (2014), when Middle East meets West: Understanding the motives and perceptions of young tourists from United Arab Emirates. *Tourism Management* 40 (2014) 35e45;
- Razvani Mohammad Reza and Javad Safaei (2005), *Tourism in Second Homes and its Impact on Geographical Research, Rural Areas: Opportunity or Threat: Case: Rural Areas of North Tehran* (no. 5).
- Ren, L., Li, J., Li, C., & Dang, P. (2021). Can ecotourism contribute to ecosystem? Evidence from local residents' ecological behaviors. *Science of The Total Environment*, 757, 143814.
- Tseng, M. L., Lin, C., Lin, C. W. R., Wu, K. J., & Sriphon, T. (2019). Ecotourism development in Thailand: Community participation leads to the value of attractions using linguistic preferences. *Journal of cleaner production*, 231, 1319-1329.
- Wallarce, G. N. & Pierce, S. M. (1996), *An evaluation of ecotourism in Amazon, Brazil* . *Annals of Tourism Research*, Vol. 23 Process, Issue 3, pp: 85-105.